

demOS

Jaargang 27
Oktober 2011

ISSN 0169-1473

Een uitgave van het
Nederlands
Interdisciplinair
Demografisch
Instituut

Bulletin
over
Bevolking
en
Samenleving

8

NiDi

inhoud

- 1 De Arabische wereld
- 2 Top 10 meeste inwoners
- 6 Kleinkinderen gezocht
- 7 Wereldwijd grote verschillen in kindertal
- 8 Nederlanders en Europa

Foto: Paris_Looking4poetry/flickr.com

De Arabische wereld

THEO ENGELEN EN PAUL PUSCHMANN

Een demografische tijdbom?

Het jaar 2011 zal de geschiedenis ingaan als het jaar van de revoluties in de Arabische wereld. Jongeren lijken in de opstanden een prominente rol te spelen. De helft van de bevolking in dit deel van de wereld is jonger dan 25 jaar. Heeft de Arabische Lente een demografische oorzaak?

Toen eind 2010 in centraal Tunesië een jonge (academisch geschoolde!) straathandelaar zichzelf in brand stak, ontlokte deze demonstratieve wanhoopsdaad grote protesten tegen de regering van Ben Ali. De Tunesische president moest samen met zijn familie en aanhangers het veld ruimen. De vonken van de Jasmijnrevolutie sprongen over naar tal van andere Arabische landen. Na weken van protesten op het Tahrirplein in Cairo en elders in Egypte dwongen vastbesloten demonstranten de Egyptische president Hosni Mubarak tot aftreden. In Jemen vluchtte president Saleh ernstig gewond naar Saoedi-Arabië. In Jordanië, Libanon, Marokko en Syrië kondigden regeringsleiders kortstondig politieke hervormingen aan. In Libië ontstond een regelrechte burgeroorlog om een einde te maken aan het 42-jarige autoritaire bewind van kolonel Khadaffi. Over de achtergronden van deze Arabische Lente breken analisten zich het hoofd. Waarom? Waarom nu? Waarom hier?

Arabische Lente

Omdat de betogers in Noord-Afrika en het Midden-Oosten zich tegen staatshoofden keren, lijken de oorzaken van de onrust in eerste instantie van politieke aard te zijn. Demonstranten roepen om meer vrijheid van meningsuiting, eisen dat er een einde komt aan corruptie en streven naar eerlijke verkiezingen. Als zodanig kan de Arabische Lente als een belangrijke stap in de democratische transitie van deze landen beschouwd worden. Maar er wordt ook geroepen om meer welvaart, meer werkgele-

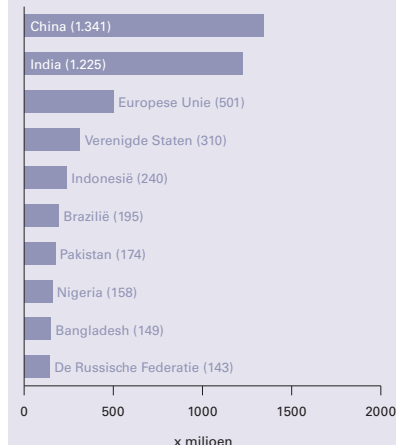

Foto: Jonathan Rashad/flickr.com - Tharir-plein, Cairo

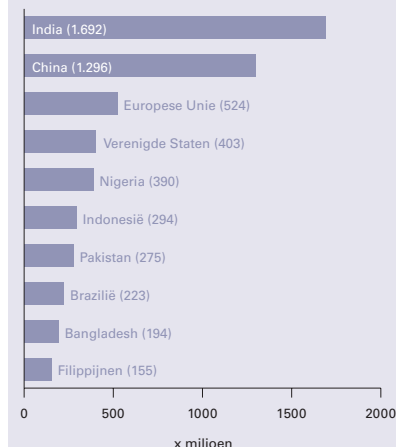
demodata

TOP TIEN MEESTE INWONERS

Top 10 landen met meeste inwoners in 2010

Top 10 landen met meeste inwoners in 2050

Bron: VN Bevolkingsprognose (middenvariant).

genheid en gelijke kansen, ten teken dat er ook belangrijke sociaal-economische motieven in het geding zijn. Tal van journalisten en sociale wetenschappers wijzen bovendien op de rol van het internet en de sociale media, met name Facebook en Twitter. Zonder deze nieuwe media zouden de opstanden onmogelijk zijn geweest. Anderen gaan minder ver en menen dat deze nieuwe communicatiemiddelen de opstanden alleen maar bespoedigd hebben. Ook is er een groep van analisten die de oorzaak van de Arabische Lente zoekt in de demografische opbouw van dit deel van de wereld. Alle landen in de regio hebben een zeer jonge bevolking: ongeveer de helft van de bevolking is jonger dan 25 jaar. Bovendien tonen nieuwsbeelden uit de Arabische wereld aan dat de jeugd prominent aanwezig is bij alle betogingen, protesten en het gewapende verzet. Wijst dit erop dat er ook een demografische oorzaak achter de opstand zit?

Bevolkingsgroei en conflicten

In het verleden hebben verschillende wetenschappers beweerd dat er een nauw verband bestaat tussen demografische ontwikkelingen en het ontstaan van gewapende conflicten. Thomas Malthus wees bijvoorbeeld in 1798 al op de potentiële gevaren van ongelimiteerde bevolkingsgroei. Doordat de bevolking sneller groeit dan de voedselproductie ontstaan er honger, ziektes, opstanden en gewapende conflicten. De geschiedenis kent inderdaad tal van opstanden waarin voedseltekorten in sterke mate bijdroegen tot revolutionaire bewegingen. De bestorming van de Bastille en de vrouwenmars naar Versailles zijn bijvoorbeeld twee kerngebeurtenissen tijdens de Franse revolutie die door voedseltekorten in gang werden gezet. Broodopstanden speelden ook een belangrijke rol in de Russische revoluties van 1905 en 1917.

De hedendaagse Duitse wetenschapper Gunnar Heinsohn heeft een theorie gepresenteerd over

het verband tussen demografie en gewapende conflicten. Hij beweert dat sociale onrust, terrorisme en revoluties door de geschiedenis heen niet zozeer door Malthusiaanse spanningen, als wel door een specifieke samenstelling van de bevolking verklaard kunnen worden. Op het moment dat 15- tot 24-jarigen minstens 20 procent van de totale bevolking uitmaken, ontstaat er een zogenaamde *youth bulge* ('jongerenoverschot'), die geweld onder jonge mannen uitlokt. Als we Heinsohn mogen geloven zijn het niet zozeer honger, armoede en gebrek die deze groep jongeren rebels maken. Het is juist de relatieve deprivatie die hen in opstand doet komen. Het zijn jongeren die over voldoende voedsel beschikken, een redelijke tot goede opleiding hebben

Foto: Damascus.joomla/flickr.com

genoten, maar niet in staat zijn hun levensdoelen te realiseren. Hun oudere broer heeft misschien nog wel een goede baan gevonden, maar voor hen bestaan er weinig toekomstperspectieven. Deze beschrijving lijkt opvallend goed te passen bij de huidige situatie in de Arabische wereld. Verschillende journalisten en wetenschappers beweren dan ook dat de *youth bulge* de belangrijkste structurele oorzaak is van de Arabische Lente. Het is echter de vraag of die constatering terecht is.

Kansarme jongeren

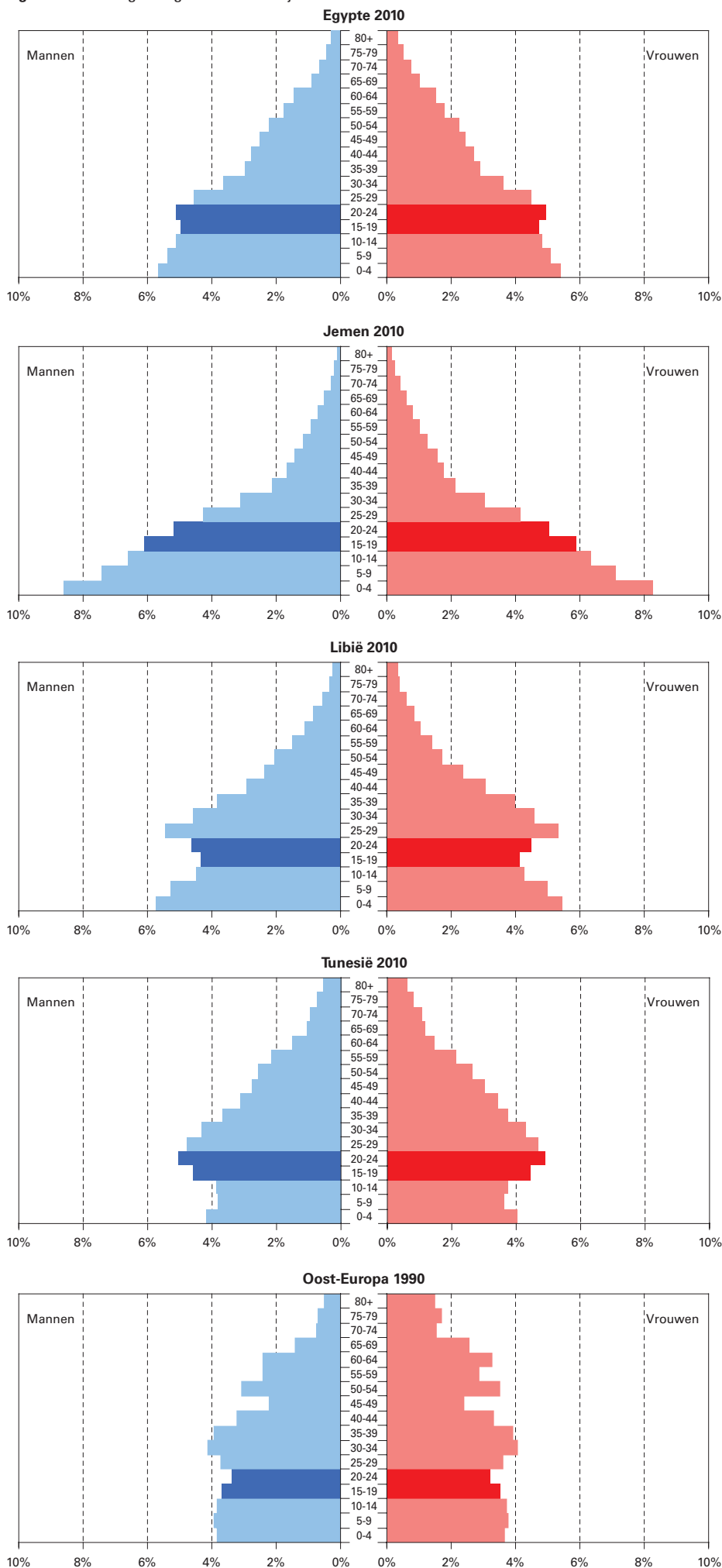
Dat de Arabische bevolking enorm is gegroeid, staat vast. Dankzij de succesvolle bestrijding van epidemische ziektes als tyfus, cholera en malaria, begon in de loop van de twintigste eeuw de levensverwachting in de Arabische wereld sterk te stijgen. Hierdoor ontstond er een ware bevolkingsexplosie. Terwijl rond 1950 slechts zo'n 76 miljoen mensen in dit deel van de wereld woonden, steeg het bevolkingsaantal in de Arabische wereld tot een kleine 360 miljoen in 2010. Ofschoon mede dankzij de succesvolle invoering van geboorteregelingprogramma's de totale bevolkingsgroei gedurende het laatste kwart van de twintigste eeuw flink is gedaald, verwachten de Verenigde Naties dat de bevolking van de Arabische wereld verder zal stijgen tot ruim 630 miljoen in 2050.

In Noord-Afrika en het Midden-Oosten heeft de wedloop tussen de ploeg en de ooienaar hoe dan ook uitgewerkt ten nadele van grootschalige economisch ontwikkeling. Desalniettemin heeft er een serieuze stijging van de levensstandaard plaatsgevonden en is het opleidingsniveau van de jongere generaties fors toegenomen. In de meeste Arabische landen is het alfabetisme tussen de jaren zeventig en nu verdubbeld. Bovendien bezoeken meer en meer jongeren in de Arabische wereld een hogeschool of universiteit. De kansen op het vinden van een goede baan zijn evenwel niet navenant gestegen. Jarenlange werkloosheid is het gevolg. Illustratief voor de frustraties onder

Foto: Dublin_TomSzustek/flickr.com

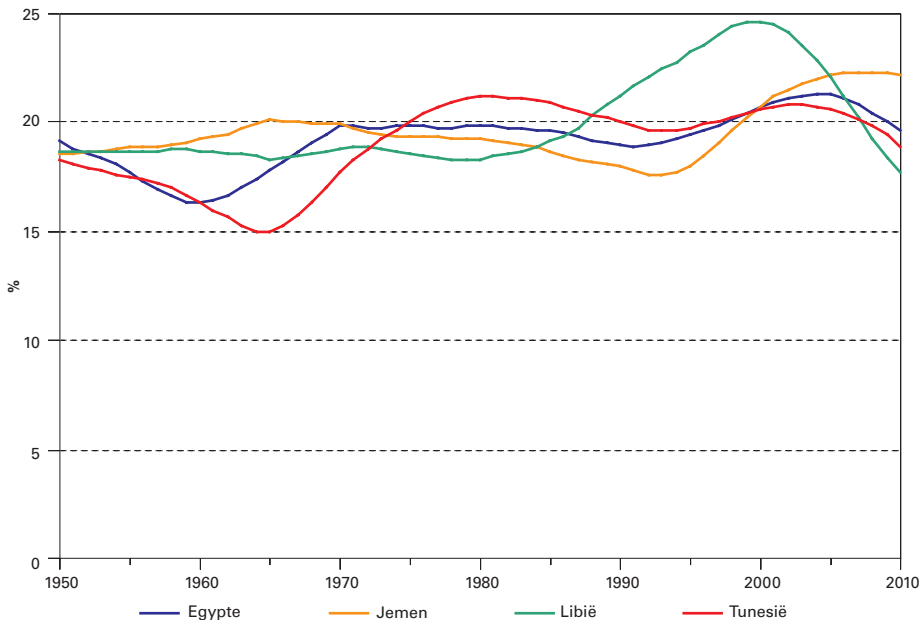

Figuur 1. Bevolking naar geslacht en leeftijd

Bron: VN (World Population Prospects, the 2010 Revision)

Figuur 2. Percentage 15-24 jarigen in Egypte, Jemen, Libië en Tunesië, 1950-2010

Bron: VN (World Population Prospects, the 2010 Revision).

de jongeren is de enorm gestegen huwelijksleeftijd. Jongeren in de Arabische wereld moeten het trouwen en het krijgen van kinderen om financiële redenen steeds langer uitstellen, ook al hebben zij veel geld en energie in onderwijs geïnvesteerd. Zie bijvoorbeeld het extreme voorbeeld van Libië waar in de twee decennia na 1973 de huwelijksleeftijd van vrouwen steeg van 19 tot 29 jaar. Het zijn vooral teleurgestelde werkloze academici die het hardst roepen om verandering en de revolutie leiden. Het zou daarom fout zijn om de oproer in Tunesië en Egypte als 'broodopstanden' te bestempelen. De aanvoerders van de revolutie zijn geen hongerlijdende krottenwijkbewoners uit Cairo, Tunis, Tripoli of Damascus, maar hoogopgeleide jongeren die van mening zijn dat de bestaande politieke leiders te veel voor zichzelf en hun familie hebben gezorgd en zich te weinig om de noden van het volk hebben bekommerd.

Foto: Cairo_ikhwan/flickr.com

Foto: Washington_carmichaelyepezflickr.com

Demografische tijdbom

De demografische situatie in de Arabische wereld helpt om de revolutionaire opstanden in Noord-Afrika en het Midden-Oosten beter te begrijpen. Toch zijn wij, in tegenstelling tot Heinsohn, van mening dat de aanwezigheid van grote groepen goed opgeleide, maar kansarme jongeren geen noodzakelijke en zeker geen voldoende voorwaarde is om een opstand te laten uitbreken. De geschiedenis levert diverse voorbeelden van revolutionaire omwentelingen die plaatsvonden in naties die gekenmerkt werden door een heel andere leeftijdsopbouw. De val van het communisme in Oost-Europa is een goed voorbeeld. Zowel de val van de Berlijnse muur als de latere Joegoslavische oorlogen vonden plaats op een moment dat Oost-Europa al behoorlijk aan het vergrijzen was. Aan de andere kant zijn er landen aan te wijzen met een jonge bevolkingsopbouw waarin grote groepen jongeren weinig kansen werden geboden en revolutionaire omwentelingen desalniettemin uitbleven. Nederland had in de tweede helft van de negentiende eeuw een met het hedendaagse Egypte vergelijkbare demografische opbouw en de armoede was op veel plaatsen zeker zo nijpend. Het heeft niet geleid tot massale volksoproeren en bezetting van het Binnenhof. En trouwens, de leeftijdsopbouw van Tunesië is heel anders dan die van Egypte, Jemen of Libië (figuur 1).

Daar komt bij dat het aandeel 15- tot 24-jarigen van de totale bevolking in de revolutielanden Egypte, Libië en Tunesië reeds vele jaren geleden een hoogtepunt bereikte. Sindsdien is het percentage jongeren daar zelfs behoorlijk gedaald (figuur 2). Met andere woorden: Heinsohn en de zijnen kunnen ook de timing van de revoluties niet voorspellen op basis van hun *youth bulge* theorie. Dan zouden de conflicten immers al zijn uitgebroken rond 1990 (Libië), 1995 (Tunesië) of 2000 (Egypte). Alleen in het geval van Jemen zou men een bevestiging kunnen vinden van de theorie van Heinsohn. Het is dan ook niet de demografische tijdbom die de Arabische wereld op zijn grondvesten doet trillen. De aanwezigheid van grote groepen

Foto: Kodak Agfa/flickr.com

pen kansarme jongeren vormt een reden tot zorg, maar leidt niet noodzakelijkerwijze tot revolutionaire opstanden. Het is één van de wortels van de sociale onrust, misschien zelfs een katalysator, maar zeker niet de alomvattende verklaring.

Modernisering en de rol van vrouwen

Gunnar Heinsohn legt in zijn theorieën rond de samenhang tussen demografie en gewapende conflicten erg veel nadruk op de aanwezigheid van grote groepen kansarme jonge mannen. In onze ogen is nu juist de grote zichtbaarheid van vrouwen in de Arabische Lente opvallend. Qua onderwijsniveau doen vrouwen in het Midden-Oosten en Noord-Afrika nauwelijks meer onder voor mannen. Bovendien wedijveren zij meer en meer met mannen op de arbeidsmarkt. Terwijl vrouwen een halve eeuw geleden doorgaans voor hun twintigste trouwden en hun totale vruchtbaarheidscijfer tussen de 6 en 8 schommelde, beweegt zich hun gemiddelde huwelijksleeftijd tegenwoordig tussen 26 en 34. In veel Arabische landen is de vruchtbaarheid onder de hoogopgeleide vrouwen in de steden al tot rond het vervangingsniveau gedaald. Volgens Youssef Courbage en Emmanuel Tod, twee invloedrijke Franse demografen die enkele jaren geleden reeds een golf van revoluties in de Islamitische wereld voorspelden, zijn de daling van de vruchtbaarheid, de toename in geletterdheid en de afname van endogamie (huwelijken tussen neven en nichten) alle tekenen van de modernisering die de Arabische wereld momenteel doormaakt. Het moge duidelijk zijn dat vrouwen hierin een sleutelrol speelt. Het verwondert dan ook niet dat wij naast mannen tegenwoordig ook vrouwen op de barricaden aantreffen.

Indicatoren van modernisering voor Egypte, Libië en Tunesië

Indicator	Periode	Egypte		Libië		Tunesië	
		Mannen	Vrouwen	Mannen	Vrouwen	Mannen	Vrouwen
Levensverwachting	± 1975	51	53	55	56	51	55
bij geboorte	± 2010	71	74	72	76	72	77
Gemiddeld aantal	± 1975		5,7		6,2		7,6
kinderen per vrouw	± 2010		2,9		2,0		2,7
Gemiddelde	± 1975	27	21	25	19	27	23
huwelijksleeftijd	± 1995	28	22	32	29	30	27
Deelname aan	± 1975	15%	6%	9%	2%	4%	1%
hoger onderwijs	± 2004	31%	24%	53%	58%	25%	34%
Alfabetisme	± 1985	71%	54%	98%	80%	86%	63%
(jongeren 15-24 jaar)	± 2008	88%	82%	99%	99%	98%	96%
Arbeidsparticipatie	± 1975	80%	5%	80%	7%	87%	20%
(15-64 jarigen)	± 2008	76%	24%	81%	25%	74%	28%

Bronnen: ILO, UNESCO, UN Population Division.

Prof. dr. Th.L.M. Engelen, Radboud

Universiteit Nijmegen, Afdeling Geschiedenis,
en **drs. P. Puschmann**, Katholieke Universiteit
Leuven, Centrum voor Sociologisch Onderzoek.
E-mail: t.engelen@let.ru.nl

LITERATUUR:

- Courbage, Y. en E. Todd (2008), *De onstuitbare revolutie: hoe de moderne ontwikkelingen de Islamitische wereld veranderen*. Rijswijk: Elmar.
- Heinsohn, G. (2003), *Söhne und Weltmacht. Terror im Aufstieg und Fall der Nationen*. Zürich: Orell Füssli.
- Malthus, T. (1798), *An essay on the principle of population as it affects the future improvement of society with remarks on the speculations of mr. Godwin, M. Condorcet, and other writers*. London: J. Johnson.
- Tabutin, D. en B. Schoumakers (2005), The demography of the Arab world and the Middle East from the 1950s to the 2000s. A survey of changes and a statistical assesment. *Population* 60(6), pp. 515-605.

Foto: Paris_Kerim B/flickr.com

